

علماء و دانشمندان کردستان

۲۰ سال اخیر

تألیف

سید عبدالحمید حیرت تجادی

سرشناسه	:	حیرت سجادی، عبدالحمید ۱۳۰۸.
عنوان و نام پدیدآور	:	علما و دانشمندان کردستان در ۲۰۰ سال اخیر / تألیف سید عبدالحمید حیرت سجادی
مشخصات نشر	:	سنندج: آراس ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	:	ج ۴۲۶ ص.
شابک	:	۹۷۸ - ۶۰۰ - ۵۸۵۶ - ۵۳ - ۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	مشاهیر - - ایران - - کردستان - - سرگذشتنامه
زده بندی کنگره	:	۱۳۹۱ ح ۵ / ۴۳۵ ر / DSR ۲۰۴۷
زده بندی دیویی	:	۹۵۵ / ۴۲۰۹۲۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۳۴۵۹۵۶
تاریخ درخواست	:	۱۳۹۰/۰۲/۲۹
تاریخ پاسخگویی	:	۱۳۹۰/۰۲/۰۲
کد پیگیری	:	۱۳۴۵۱۹۸

■ شناسنامه کتاب

نام کتاب	:	علما و دانشمندان کردستان در ۲۰۰ سال اخیر
تألیف	:	سید عبدالحمید حیرت سجادی
حروفچینی	:	آشنا، سنندج
ناشر	:	آراس
نوبت چاپ	:	اول تابستان ۱۳۹۱
تیراژ	:	۱۰۰۰ جلد
شابک	:	۹۷۸ - ۶۰۰ - ۵۸۵۶ - ۵۳ - ۸

مرکز پخش: سنندج - انتشارات آراس آرس - تلفن: ۰۸۷۱ - ۲۲۲۸۳۴۱

فهرست مطالب

بخش اول	
سید ابراهیم احقری.....	۱۴
ملا ابراهیم شیخ الاسلام.....	۱۶
ابوالبقاء مظهر الاسلام سنندجی.....	۱۶
ابوالوفای معتمدی کردستانی.....	۱۷
ملا احمد اسدی.....	۲۰
ملا احمد امین الاسلامی.....	۲۰
ملا احمد خطیبی.....	۲۰
حاج سید احمد سجادی (ولی).....	۲۱
ملا احمد (شایق) سقزی.....	۲۱
ملا احمد (فانی) سنندجی.....	۲۳
ملا احمد شیخ الاسلام «الف».....	۲۵
ملا احمد فخر شیخ الاسلامی.....	۲۵
حاج ملا احمد نودشی اورامانی.....	۲۶
حاج شیخ احمد ضیاءالدینی.....	۲۷
مرحوم ملا احمد لطفی.....	۲۷
ملا احمد محبی.....	۳۱
ملا احمد ملاباشی.....	۳۱
حاج ملا احمد مفاخری.....	۳۹
احمد شیخ الاسلامی.....	۳۹
ملا احمد منبری.....	۴۰
ملا اسحق همجی دیواندره‌ای.....	۴۱
حاج ملا اسدالله علائی سقزی.....	۴۴
ملا اسمعیل «شاک».....	۴۴
ملا اسمعیل شکیا.....	۴۵
ملا اسمعیل پیوندی.....	۴۷
حاج سید بابا شیخ آلمانه.....	۴۷
حاج ملا باقر بالک.....	۴۸
برهان الدین حمادی.....	۴۹
حاج ملا سید بهاء الدین غفاری.....	۵۲
ملا بهاء الدین شادمان.....	۵۳
شیخ توفیق سدری.....	۵۴
شیخ جلال الدین فاروقی.....	۵۴
ملا جلال الدین شهابی.....	۵۵
ملا حامد بیسارانی.....	۵۶
حبیب الله آموزگار.....	۵۶
ملا حبیب الله اصولیان.....	۶۱
شیخ حبیب الله مدرس روحانی.....	۶۳
ملا حسن ادیبی.....	۶۴
حاج سید حسن چوری.....	۶۴
ملا حسن خلیقی.....	۶۴
ملا حسن شکیا.....	۶۵
شیخ حسین رضوان.....	۶۶
ملا حسین شکیا.....	۶۷
ملا حمزه سوم.....	۶۷
ملا حیدر «حیدر».....	۶۸
ملا حیدر فهم.....	۶۹
ملا حیدر محبی.....	۶۹
حاج ملا خالد مفتی.....	۷۰
خلیل الله میری.....	۷۰
شیخ زین العابدین (ناظر بستی).....	۷۳
ملا سعدالدین شهابی.....	۷۳
میرزا سلیم.....	۷۶
حاج ملا سیف الدین.....	۷۷
شیخ شریف ضیاءالدینی.....	۷۷
شیخ شکرالله خطیب «امام مردوخ».....	۷۸
ملا صالح سقزی.....	۷۸
ملا عارف بیدره‌ای.....	۷۹
شیخ عارف عرشی.....	۷۹
ملا عباس خاکسار.....	۷۹
عبدالباقی بدیع مدیری.....	۸۰
شیخ عبدالحسین فاضل گروسی.....	۸۲

۱۵۰	ملا عبدالمجید منبری (نیری)	۸۲	ملا عبدالحکیم شهابی
۱۵۰	ملا عبدالمجید مدرس سید ابراهیمی صلوات آباد	۸۴	استاد عبدالحمد (بدیع الزمانی) کردستانی
۱۵۲	سید عطاءالله چوری مشهور به (آغه عطا)	۹۲	شیخ عبدالحمد (عرفان) سندجی
۱۵۲	شیخ علاءالدین مهاجر	۹۶	عبدالحمد ناظم الشریعه
۱۵۲	حاج سید ملا علی خالیدی	۹۶	ملا عبد الرحیم بن ملا عبد الرحمن
۱۵۴	ملا علی فخری	۹۸	عبد الرحیم مولوی (معدوم)
۱۵۴	سید علی سجادی	۱۰۱	عبد الرحیم مدرسی
۱۵۴	ملا علی شکیا	۱۰۱	شیخ عبد الرؤوف ضیائی
۱۵۶	ملا علی صبار	۱۰۲	ملا عبد الرزاق شیخ الاسلام
۱۵۸	حاج ملا علی مصطفوی	۱۰۳	شیخ عبد السلام بیسارانی
۱۵۸	ملا علی نصیرزاده صدیقی (نصیر الاسلام)	۱۰۴	ملا عبد الصمد امین الاسلام
۱۶۰	فرج الله زکی مریوانی	۱۰۴	حاج سید عبد العزیز شیخ الاسلام سندجی
۱۶۰	ملا فیض الله مرادی	۱۰۵	ملا عبد العزیز «مفتون»
۱۶۱	ملا فیض الله انصاری	۱۰۵	ملا عبد العزیز مفتی سقزی
۱۶۲	حاج ملا قاسم پایگلان	۱۰۷	ملا عبد العظیم سروآبادی
۱۶۶	ملا کریم زاری	۱۰۹	استاد عبد العظیم مجتهد سندجی
۱۶۶	ملا شیخ لطف الله	۱۱۰	ملا عبد الغفور
۱۷۱	ملا لطف الله شیخ الاسلام	۱۱۰	شیخ الشیوخ عبد الغفور مذهب کاشتری
۱۷۲	شیخ لطف الله (مؤید العلماء)	۱۱۱	ملا عبد الفتاح شیخ الاسلام
۱۷۲	ملا محب الله متوسل	۱۱۱	عبد الفتاح سروآبادی
۱۷۴	سید محسن شیخ الاسلامی	۱۱۱	عبد القادر زاهدی
۱۷۴	حاج شیخ محمد آیه النبی	۱۱۶	شیخ عبد القادر (مهاجر) سندجی
۱۷۵	حاج شیخ محمد (حافی) سمرانی	۱۱۸	ملا عبد الکرم مدرس گرجی
۱۷۷	حاج سید محمد شیخ الاسلام	۱۲۱	حاج ملا عبد الکرم شکیا
۱۷۸	ملا محمد انصاری	۱۲۲	حاج ملا عبد الکرم مردوخی
۱۷۸	ملا محمد مفاخری	۱۲۲	ملا عبدالله باشماخ
۱۷۹	ملا محمد مفاخری	۱۲۸	ملا عبدالله مفاخری باشماخ «مشهور به ملا عبه»
۱۸۲	شیخ محمد فخر العلماء	۱۲۸	سید عبدالله شیخ الاسلامی
۱۸۳	شیخ محمد قانع مریوانی	۱۲۸	ملا عبدالله مدرس گرجی
۱۸۴	ملا محمد محیی	۱۳۰	علامه عبدالله مفتی وشی
۱۸۵	حاج ملا محمد مدرس گرجی	۱۳۲	عبدالله نوبخت
۱۸۶	آیه الله محمد مردوخ سندجی	۱۳۴	حاج ملا عبدالمجید اصولی
۱۹۰	حاج شیخ محمد معتمد الاسلام	۱۳۴	میرزا عبدالمجید
۱۹۰	ملا محمد منبری	۱۳۵	ملا عبدالمجید عظیمی سروآبادی
۱۹۰	شیخ محمد مهاجرپور	۱۴۰	ملا عبدالمجید شهابی
۱۹۱	ملا محمد ناری	۱۴۱	عبدالمجید «مجدت»
۱۹۲	ملا محمد نودشی (مولانا)	۱۴۳	سید عبدالمجید مجد سجادی
۱۹۳	ملا محمد امین عالی	۱۴۳	میرزا عبدالمجید ملک الکلام (مجدی)

۲۵۰	شیخ یحیی اعتضاد الاسلام معرفت	۱۹۴	سید محمد باقر حیرت سجادی
		۲۰۴	شیخ محمد جسیم مردوخی
	بخش دوم	۲۰۴	ملا محمد حسن کردستانی
۲۵۲	ابراهیم ستوده	۲۰۵	استاد علامه ملا محمد رشید مدرس مریوانی
۲۵۳	ابراهیم قادرمرزی	۲۰۹	ملا محمد زاهد ضیائی پاوه‌ای
۲۵۵	احمد حواری نسب (حامد یا بوسعید)	۲۱۲	سید محمد سعید (بابا سید)
۲۵۶	ملا احمد فرزند محمد سعید مردوخی	۲۱۴	حاج شیخ محمد سعید تختی سنندجی
۲۵۶	ملا احمد مفتی زاده	۲۱۴	شیخ محمد سعید مردوخی
۲۵۸	ملا احمد روحی	۲۱۵	محمد سلیم «سالم»
۲۵۸	دکتر اسعد شیخ الاسلامی	۲۱۵	ملا شریف فقیه
۲۶۱	ملا شیخ اسمعیل مدرس روحانی «بابا مردوخ» (شیوا)	۲۱۷	ملا محمد صادق اویهنکی
۲۶۶	ملا اسمعیل احمدی	۲۲۱	سید محمد صادق حسینی (هیت)
۲۶۷	ملا امین منبری	۲۲۵	ملا محمد صادق عارفی
۲۶۹	بابا شیخ مولانا نقشبندی	۲۲۵	ملا محمد صادق معین الاسلام
۲۷۰	شهید ملا برهان عالی	۲۲۵	ملا محمد صادق نگلی
۲۷۱	حاج ماموستا ملا سید بهالدین آرنندان	۲۲۷	ملا محمد صالح طاهایی
۲۷۲	حاج سید جعفر الیاسی	۲۲۸	ملا محمد صدیق مجتهدی
۲۷۴	دکتر جلال جلالی زاده	۲۲۸	دکتر محمد صدیق مفتی زاده
۲۷۹	ملا حسام الدین مجتهدی	۲۳۰	ملا محمد عارف علائی
۲۸۰	حاج ملا حسن ادیبی	۲۳۰	ملا محمد عارف عاکف
۲۸۰	ملا حسین حسینی	۲۳۱	محمد علی (آخانکه)
۲۸۱	ملا حیدر مصطفوی	۲۳۶	شیخ محمد قسیم تختی مردوخی سنندجی
۲۸۲	ملا زاهد جلالی	۲۳۸	ملا محمد کامل نقشبندی
۲۸۲	ملا احمد جلالی	۲۳۸	شیخ محمد نسیم
۲۸۳	ملا عبدالله مؤمنی	۲۴۰	شیخ محمد وسیم (شیخ المشایخ)
۲۸۴	سید طاهر حسینی	۲۴۲	شیخ محمد وسیم ثانی مردوخی سنندجی
۲۸۵	ملا عبدالحکیم خرمی	۲۴۴	ملا محمود جوانرودی
۲۸۷	شیخ عابد سراج الدینی	۲۴۴	ملا محمود سیانلو
۲۸۸	ملا محمد عارف علائی (وله زری)	۲۴۵	ملا محمود مفتی
۲۸۸	ملا عبد الرحمن فرزند ملا شریف	۲۴۶	ملا محمود منبری
۲۹۰	ملا عبد الرحمن کیانی	۲۴۶	ملا مسعود فاضل دربندی
۲۹۲	ملا عبد الرحمن شاهرخی	۲۴۶	ملا مصطفی شیخ الاسلام
۲۹۳	سید عبد القادر حسینی	۲۴۷	سید مظهر علوی
۲۹۴	سید عبدالله حسینی	۲۴۸	سید نجم الدین سجادی
۲۹۴	ملا عبدالله امامت	۲۴۸	حاج شیخ نظام الدین غیائی
۲۹۶	عبدالله مفتی زاده	۲۴۹	شیخ نظام الدین مردوخ پور
۲۹۷	ملا عبدالله محمدی (امام جمعه سقر)	۲۴۹	ملا هدایت شیخ الاسلام
۲۹۷	ملا عبدالله فقهی	۲۴۹	سید هدایت الله مُصنّف هویه‌ای

۲۹۸	ملا عبيدالله نحوی	۲۹۸	ملا احمد جريدہ
۲۹۸	ملا علی سعدی	۲۹۸	ملا احمد حفید الوزی
۲۹۹	سید علی حسینی	۲۹۹	سید احمد شیخ الاسلامی
۳۰۰	ملا علی سعادت	۳۰۰	ملا احمد قادر مرزی
۳۰۲	دکتر محمد اصولی	۳۰۲	احمد نعمتی
۳۰۲	ملا محمد حیدری چوری	۳۰۲	احمد عزیز
۳۰۴	ملا محمد ربیعی	۳۰۴	احمد هدایتی مؤخر
۳۰۵	محمد سراج الدینی	۳۰۵	ملا اسمعیل گوپلی
۳۰۷	حاج ملا محمد شیخ الاسلام	۳۰۷	بهاء الدین نقشبندی
۳۰۷	محمد قادر مرزی	۳۰۷	برهان الدین مردوخی
۳۰۷	ملا محمد مستوفی	۳۰۷	ملا توفیق تپانچہ
۳۰۸	ملا محمد مسعودی	۳۰۸	توفیق میانه صبری
۳۱۰	سید محمد مصطفیٰ	۳۰۸	جمال الدین پویا
۳۱۱	ملا محمد امین دادگستر	۳۱۰	ملا سید نجم الدین حسینی (ہیبت زادہ)
۳۱۱	ملا محمد امین شریعتی	۳۱۱	ملا حامد غریبی الاورامی
۳۱۶	ملا محمد حسین مدرس گرجی	۳۱۱	حسن پشبادی
۳۱۷	محمد رثوف حسینی	۳۱۶	ملا حسن حسنی
۳۱۷	محمد زاہد اشعری	۳۱۷	سید حسن جاوید
۳۱۸	محمد سعید فرہادی	۳۱۷	سید حسن سبطی
۳۲۱	محمد صالح سعیدی	۳۱۸	بابا شیخ حسن سلطانی
۳۲۱	محمد صالح غلام ویسی	۳۲۱	ملا حسن عثمانی
۳۲۳	ملا محمد عارف مدرسی	۳۲۱	حسن ماجدی
۳۲۳	ملا محی الدین صالحی	۳۲۱	سید حسن ہاشمی
۳۲۴	حاج ملا محمد علی خطیبی	۳۲۳	سید صابر حسینی
۳۲۴	محمد علی کوشا	۳۲۳	ملا رسول احمد نژاد
۳۲۵	شیخ محمد معروف الیاسی	۳۲۳	سید رثوف
۳۲۶	حاج ملا محمد کریم یوسفی	۳۲۳	محمد خالد کرکی
۳۲۹	شیخ محمد قسیم تختی مردوخی سنندجی	۳۲۳	سید سعد الدین شیخ احمدی
۳۳۰	ملا محمد یوسف رهنمون	۳۲۹	ملا صالح بدری
۳۳۰	ملا مسعود قادر مرزی	۳۲۹	ملا صالح راست خدیو
۳۳۱	سید میر عماد الدین مدنی فر (سید عمر)	۳۲۹	ملا صالح صالحی نورہ
۳۳۶	ملا نجم الدین علامی	۳۲۹	سید صدیق دادگہ
۳۳۷	شیخ نجم الدین مردوخی	۳۲۹	صالح رحیمی
۳۳۹	ہادی مفتی زادہ	۳۲۹	صدیق وکیلی و عبد اللہ مؤمنی
۳۳۹	یونس ویسی	۳۲۹	صدیق اسدی
۳۴۰	ابراہیم خلیفہ بغدادی (مشتاق)	۳۲۹	صلاح الدین ذبیحی
۳۴۱	ملا احمد بہرامی	۳۲۹	صلاح الدین حسینی
۳۴۱	ملا احمد رستمی	۳۲۹	سید طہ ہاشمی

۳۹۰	محمد سردشتی	۳۶۶	عارف زردویی
۳۹۰	محمد سعید حسامی	۳۶۶	عباس نصری زر
۳۹۱	ملا محمد سعید ابراهیمی محمدی	۳۶۶	ملا سید علی هاشمی
۳۹۲	محمد سعید خلیلی	۳۶۶	ملا عبدالقادر درویش
۳۹۳	محمد صالح بهمنی	۳۶۷	سید عبدالخالق سجادی
۳۹۳	محمد صالح رضائی	۳۶۸	عبدالرحمن انصاری
۳۹۴	ملا محمد کریم عزیزی	۳۶۸	سید عبدالله اطهری
۳۹۵	ملا محمد کریم معدومی	۳۶۹	ملا عبدالسلام فاضلی
۳۹۶	محمد مهدی حیدری	۳۷۰	ملا عبدالله ایوبی
۳۹۶	سید محمود حسامی	۳۷۱	ملا عبدالله ترابی
۳۹۷	محمود اسمعیلی	۳۷۲	عبدالله قادر مرزی
۳۹۷	ملا محمود زندکریمی	۳۷۲	ملا عبدالله (مولود مارابی)
۳۹۸	ملا محمود خالدی	۳۷۳	ملا عبدالله محمدی
۳۹۹	ملا محی الدین خالدی	۳۷۳	عبدالواحد خالدی
۳۹۹	سید محی الدین هیبت الهی	۳۷۴	ملا عبدالله مردوخی
۴۰۰	مسعود هاشمی	۳۷۴	ملا عزیز تأیید
۴۰۰	مصطفی رسولی	۳۷۵	علی قطبی
۴۰۱	ملا موسی احمدی	۳۷۵	ملا عزیز کریمی
۴۰۱	نجم الدین نیک نام	۳۷۶	ملا علی منیعی
۴۰۲	نجم الدین ذبیحی	۳۷۷	شیخ عماد الدین مردوخی
۴۰۲	نظام الدین مجیدی	۳۷۸	سید غریب مینویی
۴۰۲	ملا محمد صالح گویلی کیلانه	۳۷۸	فتح الله رستمی
۴۰۲	سید نعمان حسینی	۳۷۹	ملا قادر اختر
۴۰۳	ملا یوسف خدا مرادی	۳۷۹	محمد امینی
	ملا احمد خلیقی - ملا احمد فرضی - اسمعیل منصوری	۳۸۰	ملا کریم بطی
۴۰۴		۳۸۱	ملا محمد حقدوست
	ملا برهان شهابی - ملا جمیل الدین مهاجری - ملا حسن	۳۸۲	ملا محمد خطیبی
۴۰۴	حسینی	۳۸۲	سید محمد امین پرخدری
	علاء الدین شیخ احمدی - محمد خالد کوبی - محد صالح	۳۸۲	ملا محمد ذبیحی
۴۰۵	سمیعی	۳۸۳	ملا محمد خالدی
	ملا مسلم انصاری - ملا محمد عباسی - ملا محمد علی	۳۸۳	ملا محمد فضلی
۴۰۵	خسروی	۳۸۴	ملا محمد امین امام زاده
۴۱۷ تا ۴۱۶	سه اجازه نامه معتبر	۳۸۶	محمد امین خیرآبادی
۴۱۸ تا ۴۱۶	عکس های دسته جمعی	۳۸۶	ملا محمد رضائی
		۳۸۷	ملا محمد امین غفاری
		۳۸۸	سید محمد اسعد سجادی
		۳۸۸	ملا محمد حسین امینی
		۳۸۹	ملا محمد رشید خورنگک

بسم الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي خلق الارض و السما و الصلوة و السلام على خير خلقه محمد سيّد الورى و آله و صحبه و على انبيائه المرسلين و العلماء العاملين و الراسخين الذين هم ورثة الانبيا مصابيح الدجى و مفاتيح الهدى، من اقتدا بهم فهدى و من تخلف عنهم فغوى.

پی افکندم این کار سنگین و سخت به پیری که سالم ز هشتاد رفت
تحمّل نمودم بسی درد سر یکسی زان میان تیرگی در بصر
سرانجام کارم به اتمام رفت رها گشتم از ناامیدی و خست

روزگاری کردستان مهد علم و دانش و تقوا و ادب بوده، طلاب علوم از نقاط دور دست، برای کسب دانش، سختی‌ها و مشقات سفر با پای پیاده را با کوله‌باری از کتاب و دفتر و آذوقه راه، بجان خریده، از شهری به شهری و از روستایی به روستای دیگر می‌رفتند و در حجره تدریس مساجد در خدمت عالمان واجد الشرائط، زانوی ادب می‌زدند و با موافقت استاد مورد نظر در حجره طلاب، هر چند زمانی که لازم بود، اقامت می‌کردند و از دانش و تقوا و ادب مدرّس عالیقدر بهره‌مند می‌شدند و برای ارتزاق و ادامه حیات از کمک مالی اهالی خیر و نیکوکار جامعه شهری و روستایی برخوردار می‌شدند.

بر خلاف مذهب تشیع که علما و فقها از راه اخذ سهم امام و گرفتن خمس، در رفاه و آسایش نسبتاً خوبی بسر می‌برده و می‌برند، علمای اهل سنت از وقتی که فارغ التحصیل می‌شوند، هیچگونه درآمدی و محل ارتزاقی نداشته و ندارند.

آنانکه ارثیه‌ای و دستمایه‌ای داشته‌اند به کسب و کار مشغول شده و برای اینکه خواننده‌ها و علوم فرا گرفته را فراموش نکنند، به مطالعه و تدریس هم پرداخته‌اند.

کسانی که سرمایه‌ای برای کسب و کار نداشته‌اند در یکی از مساجد شهر یا روستا به امامت مسجد و تدریس طلاب و رفع و رجوع امور شرعی و موعظه و راهنمایی مردم پرداخته‌اند اگر مسجدی موقوفاتی داشته، طبق وصیت نامه و سیله نماینده واقف، حقوقی برای امام مسجد و طلاب علوم در نظر گرفته شده و اگر مساجد بدون موقوفات بوده، حقوق پیشنماز مسجد و طلاب را نمازگزاران و اهالی شهر یا روستا پرداخته‌اند، برخی هم با مختصر سرمایه‌ای که داشته‌اند در روستایی که امام جماعت و مدرّس بوده‌اند، قطعه زمینی را در همانجا خریداری نموده و اوقات بیکاری را به کشت و زرع پرداخته و از این راه زندگی اهل و عیالشان را فراهم آورده و از این تاریخ نیازی که کمک مالی اهالی محل نداشته‌اند، و از تدریس و ارشاد و راهنمایی لازم که در واقع زکات علم و فضل‌اند دریغ نورزیده‌اند چون در نیتشان صادق بوده‌اند. همه این اشخاص از مایه کافی و وافى علم و فضل و تقوا و پرهیزکاری برخوردار بوده و دست پرورده‌های آنان نیز از برکات تقوا و درستکاری و روش تدریس درست، عالمانی وارسته و شایسته

بار می آمدند و به حق هم جانشین اسانید خود می گشتند، در نتیجه بر اثر موعظه و راهنمایی های سودمند آنان، مردم عادی و بازاری نیز خداترس و وظیفه شناس و درستکار بار آمده و موجب رفاه و آسایش و آرامش مردم شهر و روستا شده اند.

دوره تحصیلات علوم متدواله بین طلاب کردستان هجده سال است و به سه دوره شش ساله ابتدائی، متوسطه و عالی تقسیم شده و طبق مواد درسی در برنامه تصویب شده وسیلهٔ علما و مدرسین برجسته ذیلاً بنظر می‌رسد.

مواد درسی طلاب علوم دینی مناطق کردستان در مدت ۱۸ سال

[illegible]

صفت حقیر شناس

سازمان امور اقتصادی و تأسیسات دولتی (کلیان سعاد) منشآت و خط

سال سوم - علم خود (علاء) چرچانے؛ (امیر مہر) فارسی (کلیف) کو ہنسنے؛ شمس رخط

سابقہ - **مذہب (مذہب)** (علم و دانش) : (ہدایہ) خطا

۱۔ اجماع - علمائے کرام (محدثین و مرفوف) مسائل و تفہیمات (علی) یا (سراج)؛ خطبات شیخ تبریزی فقہ

ماہنامہ - مہینہ : (فصل :) (سید :) (کال :) (نام :) (خط :)

ماں بچہ - عید، (فتح البرج) علم (یا سیرج)، علم مرکت (اعمال البیاض) سیرج

محرمیت محبت و شرف و اقطام برادر و دختر است

سال اول - علم فقہ (معاملات فقہ المعین) علم منطق (فناوی) فارسی (کابل روشنی) یا (نامانج معجم) : (ادارہ تعلیمی)

ساجد - عمر بن النفعه (مرفقات) علم بن (عصام الدين السجادة) علم منقح (عبد الله بن زوى)

۱۰۰ - عر صبر نفیہ (شرح برتیب) : علاء منیر (عصام الدین رضی اللہ عنہ) (تقریرات قلم معنوی)

[illegible]

سید جہیم - سید علی (سید احمد) علم ادب (سید احمد) (سید احمد)

۱- علم نفع (عبادت سولاج) نام تدریس (مثنیٰ نسفی) علم بیان (مصرعہ)

درست بگویند من را نه در حق عاقله بفرموده است

جل اول - سہ درجہ - دل جمعی اجرائی - (اصول الفقه، علم فقہ (شکات شیخ) ایضاً (مطابق سید) و غیرہ)

۱۔ امہ (خضر) کتاب دوم، دوم، جمع (جواس) علم فقہ (ریج خیرینج) ادبیات عرب (ریج ہسٹری)

۱۰۱ - اے مراد فطرت کہ ہے جو ہر ذی شعور پر ہے عالم کلام حکمت (المراد سے) اور فرشتہ تہذیب (عقلم)

چهارم - اہل فتنہ، یعنی حرمین کو راسخ، مہکھلہ (یعنی تشریب) فقہ (عبارت شیعہ) (

پہلے - حساب ہفتہ - ہندسہ

۱۰۰ - قدیم و جدید -

لازم به ذکر است در میان طلاب کسانی بوده‌اند که به هر علتی بیشتر از ۱۸ سال و گاهی تا ۳۰ سال به تحصیل پرداخته‌اند و بعضی هم بوده‌اند که در مدت کمتر از ۱۸ سال آن شایستگی را یافته‌اند که عالمان صادق و درستکار به آنها اجازه افتا و تدریس اعطا کنند.

در میان جوامع کردستان قدیم از زمان‌های دور تا یکصد سال قبل، در خانواده‌ها رسم بر این بوده که هر خانوار، یکی از فرزندان ذکور خود را نذر در راه خدا نموده تا به دنبال علم و تعلیم شریعت محمدی (ص) رود و پس از تسلط و تبخّر کافی در علوم، از راههای تدریس و وعظ و تبلیغ دینی و امر به معروف و نهی از منکر و ادا کردن دیگران به انجام کارهای نیک و خدمات اجتماعی، جامعه را منظم و مرفه سازد و بدین وسیله رضایت خلق و خالق را فراهم آورد بسیاری از خانواده‌ها بوده‌اند که چهارالی پنج فرزند ذکورشان عالم کامل و وظیفه‌شناس شده‌اند.

این کار موجب می‌شد تا در هر دوره و زمانی شهرها و روستاهای کردستان علی‌الخصوص مناطق مریوان و اورامانات و زاوود، سنندج و سقز و بانه و سردشت، عالمان زیادی تربیت شوند و از توجهات آنان کردستان سرشار از دین و دانش و تقوا و فضائل اخلاقی گردد.

در زمان قاجار و گذشته دور، ادارات دولتی وجود نداشت، درآمد نفتی در کار نبود، مردم به کسب و کار و صنایع دستی و کشاورزی و باغداری و دامداری مشغول بودند، ماحصل زندگی عبارت بود از درآمد ناچیز توأم با قناعت و صبر و تحمل در برابر شدائد و سختی‌ها، لذا در غم و شادی دیگران خود را شریک و سهیم می‌دانستند و برادروار کمک و یاری رسان یکدیگر بوده‌اند.

پس از پایان جنگ دوم جهانی یعنی حدود سال ۱۳۲۰ شمسی، تسعیر زندگی بالا رفت و درآمد مردم تکافوی گذران زندگیشان را نمی‌نمود، و نمی‌توانستند مخارج علما و طلاب را مطابق تسعیر روز بپردازند لذا عالمان دینی علیرغم نیات قلبی در مقابل هزینه بالای زندگی، ناچار شدند در ادارات دولتی استخدام شوند و تدریس و مطالعه را کنار گذارند، بعدها دانشکده الهیات و معارف اسلامی که آن روزها دانشکده علوم معقول و منقول نام داشت در استان‌های مختلف شبیه بار کرد تا علوم را که دانش اندوزان در مساجد وسیله ملاها می‌آموختند، در مدرسه جدید علوم دینی وسیله همان مدرّسین فرا گیرند و چون اساتید این مدارس به مرور توانایی علمی خود را از دست داده بودند، دانش‌آموزان نیز بی‌مایه و کم‌عیار بار می‌آمدند و مراحل تحصیل را می‌گذرانیدند چه در تهران و چه در شهرستانها بدین منوال بود، رویهم رفته دانش سیر نزولی یافت و رفته رفته مساجد خالی از علما واقعی و طلاب دینی شد. چنانکه امروز در پهنه وسیع کردستان به تعداد انگشتان دست عالم میرز و واجد الشرايط دینی و علمی را نمی‌یابیم، هم اکنون در برخی از مساجد شهرها و روستاهای کردستان امامان جماعت به تدریس طلاب مشغولند اما هرگز نمی‌توانند جای مرحومین ملا عبدالله مفتی و شیخ سلیم و عبدالعظیم

مجتهد و شیخ حبیب الله مدرس کاشتری و عبدالقادر کانی کبودی و ملا اسحق هجیجی و حاج ملا احمد نودشی و امثال اینان را پرکنند.

چهره اشخاصی را در این کتاب می بینید که به لباس روحانیت ملبس نیستند، این اشخاص در اوائل دوره پهلوی به علت اینکه در ادارات دولتی استخدام شدند اجباراً به لباس غیر روحانی در آمده اند و طبعاً شرح حالشان هم مختصر و مطابق پرونده اداری است، برای نمونه، استشهادیه یکی دو نفر از آنان را در کتاب می بینید. مرحوم پدرم، خداهش در صف پیغمبران کند محشور، می فرمود: انگیزه من در دایر کردن مدرسه جدید به سبک دارالفنون و رشديه، این بود، اشخاصی را سراغ داشتم که تفسیر بیضاوی و جمع الجوامع و مطول را بدون کتاب تدریس می کردند اما برای نان شب محتاج بودند، از سال ۱۲۸۶ که مدارس شهرستانها تحت فرمان دولت درآمد و حقوق دولتی برقرار شد، آن وقت رئیس معارف و صنایع مستظرفه در کردستان بودم، توانستم چنین اشخاصی را به خدمات فرهنگی دعوت کنم و از فقر و فلاکت برهانم. در زمان های گذشته اسلامیت و دینداری قوی بود، مردم به باز خواست روز قیامت فکر می کردند و از خدا می ترسیدند که مرتکب کار خلافی شوند، چون ملاها و عالمان دینی به وظیفه خود عمل می کردند، امر به معروف و نهی از منکر می نمودند، نه به خاطر خدا بلکه بخاطر رهایی از دست خدا و سؤال و جواب در روز جزا تذکر می دادند، بیشتر آنان قانع و زندگی ساده ای داشتند و در فکر جمع مال نبودند، خلاف دستور خدا رفتار نمی کردند و نصایحشان هم به دل می نشست و تأثیرگذار بود، زیرا می دانستند بار مسئولیتشان بسیار سنگین است. کسی که عمامه بر سر نهاد مسئول و موظف است اجتماع را بسازد و از خود رفع مسئولیت کند، ابتدا باید به تنزیه باطن و ظاهر خود بپردازد بعد دیگران را موعظه و نصیحت کند. سعدی فرماید:

راستی کردند و فرمودند مردان خدای ای فقیه اول نصیحت گوی، نفس خویش را

دین افساری است برای بیدار کردن وجدان و ترس از بد شدن کار نامه عمل.

اذا فسد العالم فسد العالم، امروز برخی از علما و وعظا کردستان با خود می گویند: چرا گوشت خود را تلخ کنیم و خود را بد جلوه دهیم، چرا کاری کنیم که دیگران از ما بدشان بیاید، با سیاست و خوش زبانی و عدم دخالت در کار دیگران با آگاهی تمام از فساد جامعه، محافظه کارانه از کنار همه ی تباهی ها و خلاف کاری ها می گذرند، غافل از اینکه مسئول هستند چون رهبران دینی اند، در نتیجه: اجتماع روز بروز در فساد و هرج و مرج فرو می رود، اعتقادات ضعیف و فرائض دینی پایمال شده، هر کس هر چه بخواهد می کند، دست فروش یا مغازه دار اجناس خود را به هر قیمتی که بخواهد می فروشد زیرا کسی جلودارش نیست. پناه بر خدا، مگر دستی از غیب برون آید و کاری بکند.

زمانی که برای تهیه کتاب پیشینه آموزش و پرورش کردستان پرونده های موضوعی یکصد و ده ساله

آموزش و پرورش را در انباری متروکه بررسی و مطالعه می‌کردم به عکس و گواهی برخی از طلاب دست یافتم که آنان را به وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش) برای گذراندن امتحان معرفی کرده بودند، آنان اشخاصی بودند که وسیله یکی دو نفر از مدرسین، حدود پنج سال تحصیلات طلبگی برایشان گواهی شده و برای گذراندن امتحان به مرکز فرستاده شده بودند و در امتحان مدرسی شرکت نموده و مدرکی برابر دیپلم که ارزش استخدام و معافیت از خدمت نظام داشت، بدست آورده بودند و هویت آنان چندان برایم مشخص نبود، عکس و گواهی آنان را در پایان کتاب ملاحظه می‌کنید، اکثر این اشخاص در ادارات دولتی استخدام شده‌اند و اکنون برخی از این اشخاص در قید حیات‌اند و امامت مساجد را بر عهده دارند.

دانش‌آموزانی که در مدارس علوم دینی درس خواندند بیشترشان تحصیلات را ادامه داده و از دانشکده الهیات و معارف اسلامی فارغ التحصیل شدند و با گذراندن چند واحد درس حقوقی اجازه یافتند در وزارت دادگستری استخدام شوند و به کار حقوقی پردازند و بعد از بازنشستگی به کار وکالت مشغول شوند، عده‌ای هم با استفاده از مدرک تحصیلی خود صاحب امتیاز دفتر اسناد و یا ازدواج و طلاق شدند این اشخاص نیز از حوزه‌های درسی کنار کشیدند.

در سال ۱۳۳۵ دیپلم کلاس ششم علمی را در دست داشتم، چون در خدمت مرحومین پدرم و ملا بهاءالدین شادمان و بابا مردوخ روحانی محضر مایه‌ای در علوم اسلامی کسب کرده بودم، علاقمند شدم تا در امتحان مدرسی شرکت کنم. مدت شش ماه نیز در خدمت ملا محمد حسین مدرس گرجی مباحثی از مطول را که اشکال داشتم فرا گرفتم، در امتحان شرکت کردم و قبول شدم.

اشخاصی از من خرده می‌گیرند و می‌گویند: شما که علاقمند به ادبیات عرب و رشته منقول بودید و از دانشکده الهیات فارغ التحصیل شدید چرا بیشتر تحقیقات و تألیفاتتان در ادب فارسی است؟ جواب اینست که من در کنکور ادبیات فارسی که مورد علاقه‌ام بود قبول شدم و در صدد ثبت نام بودم، مرحوم حاج سید محمد شیخ الاسلام استاد کرسی فقه شافعی در دانشکده الهیات و معارف اسلامی خواهر زاده مرحوم پدرم مرا خواند و مرا وادار کرد تا برخلاف میل و علاقه‌ام در علوم منقول رشته فقه شافعی در دانشکده الهیات ثبت نام کنم، بعد از گرفتن لیسانس تحقیقات را بر ادامه تحصیل ترجیح دادم و کتابهای سودمندی را بوجود آوردم.

در معرفی بسیاری از علمای منزوی و گمنام در نقاط مختلف کردستان که به صدها نفر تخمین زده می‌شوند برای بدست آوردن عکس و تذکره و شناساندن آنان، بارها با مکاتبه و تلفن با نزدیکانشان تماس گرفته‌ام اما بعلت عدم فراغت و سرگرم بودن آنان به امور زندگی به نتیجه‌ای نرسیده‌ام، امید است پژوهشگران فعال و جوان، کار ناقص مرا کامل نمایند و افتخارات بیشتری برای خود و مردم کردستان

چند اجازه نامه معتبر را در پایان کتاب بطور کامل آورده‌ام، برخی از اجازه نامه‌ها فقط یا مهر و امضای یکی از مرحومین ملا عبدالقادر کانی کبودی، ملا محمد مولانا، ملا عارف بن ملا احمد نودشی، ملا عبدالعظیم مجتهد، شیخ حبیب الله مدرس کاشتری، ملا عبدالله مفتی، ملا محمد رشید مدرس مریوانی و امثال این بزرگان توشیح یافته است، صاحب اجازه نامه به مفاد این بیت مولانای روم:

نام احمد نام جمله انبیاست چونکه صد آمدنود هم پیش ماست

نخواست است مهر و امضای مدرس دیگری را در کنار آن شخص داشته باشد. بیشتر طلبه‌هایی که مجاز شده‌اند علاقمند بوده‌اند که اجازه نامه‌شان به امضا و مهر استادانشان مزین شده باشد.

از دیر باز رسم بر این بوده مدرس برای طلبه‌ای که در خدمت او مجاز می‌شد، مجلس شربت خوری تشکیل می‌داد، محارح جشن و تهیه لباس روحانیت برای طلبه‌ای که فارغ التحصیل می‌شد بر عهده بانی مسجد یا بازماندگان او بود و یا از موقوفات آن مسجد تهیه می‌شد.

در این مجلس بعضی از اساتید از فارغ التحصیل مزبور سوآلاتی می‌نمودند و پس از اعتماد بر اینکه فرد مزبور لیاقت مجاز شدن دارد ممکن مبارکباد می‌گفتند و اجازه نامه را چند تن از اساتید مهر و امضاء می‌نمودند. بعدها این رسم متروک شد و هر فارغ التحصیلی از استاد مورد نظرش اجازه نامه دریافت می‌نمود.

سید عبدالحمید حیرت سجادی

سید ابراهیم احقری (۱۳۵۰ - ۱۳۵۵ ش)

سید ابراهیم احقری شهیر به سید بابا فرزند سید مهدی و از نواده سید رستم بزرگ سادات پارسانیان در سال ۱۲۵۵ شمسی در قریه شالیشل (شالی شهل) بدنیا آمد بعد از دوران صباوت قرآن مجید را خدمت پدر فرا گرفت و به خواندن کتابهای متداول آن زمان پرداخت و چون ذوق و استعداد فراوانی به ادامه تحصیل و علوم دینی و عربی داشت و در زادگاهش امکان ادامه تحصیل موجود نبود با اجازه پدر همراه برادر خود سید محمد امین رهسپار دیار مکریان گردید و چون تعدادی از فایل و سادات شالی شل از مدت‌ها پیش به شهر مهاباد مهاجرت و ساکن آن شهر شده بودند ناگزیر ایشان هم با

راهنمایی و مشورت آنها به ادامه تحصیل در همان شهر گردید و مدت ۵ سال در خدمت استادان متعدد به آموختن علوم پایه عربی و فارسی و کردی پرداخت و تا حد یک طبقه مستعد پیش رفت که ناگاه با شنیدن بیماری مادر به زادگاهش برگشته و پس از بهبودی مادر این بار عازم سنندج گردید قضا او را به مسجد پری‌نسا خانم که امامت و مدرّس آن مرحوم ملا محی الدین محیی بود نصیب کرد و در حجره مسجد مذکور به ادامه تحصیل پرداخت در خلال چند سالی که در خدمت ولی نعمت خود کسب فیض می‌نموده رفتار و نظم و ادب و زهد و تقوای بی‌ریایش مورد توجه قرار گرفته بعضاً به توصیه استاد کاملش به تحصیل دانش و رشته‌ای که شرایط تحصیلی این رشته بقدری شاق و طاقت فرسا است که کمتر کسی توان ادامه این دانش را پیدا می‌کنند پرداخت حسنش این بود که اسرار نگه می‌داشت. چنان محبت سید بابا در دل استادش جای گرفته بود که در عنفوان جوانی نزد خود دختر ملا احمد محیی را به عقد و ازدواج او در آورده و از هر جهت در کنف عنایت و حمایت خود قرار داده و او را به امامت مسجد زین العابدین (زینلی) سرتپوله می‌گمارد. سید بابا در مسجد زینلی ضمن امامت مسجد یکی از حجره‌های آن را به مکتب خانه اختصاص داده و در مدت کمی تعدادی زیادی از فرزندان اشراف و اعیان و غیره به این مکتب سرازیر می‌شوند فارغ التحصیلان این مکتب در آینده عموماً شخصیت‌های مهم و صاحب منصب‌های بانفوذ مملکت می‌شوند اسامی تعدادی از این محصلین چنین است:

- ۱- سالار پسر نصیر دیوان - ۲- شیخ طیب عارفی - ۳- ملا علاء الدین افتخاری - رضاخان - ناصر مستوفی - سرهنگ رحمت الله خان خالدی - سرهنگ محمد فرهنگیان - سرهنگ بی‌طرف - سرهنگ جعفرخان احسانی - سرهنگ علیمحمد ذوالفقار نسب (فرزانه کنونی) - حیدر محی، سید احمد ربیعی، محمد زمانی دارایی، شکرالله زمانی - آقای